

**VELI LOŠINJ - MORSKO KLIMATSKO LJEČILIŠTE U
HRVATSKOMU ZDRAVSTVU I TURIZMU****Iz prošlosti za budućnost*****VELI LOŠINJ - SEA CLIMATE RESORT IN CROATIAN HEALTH CARE
AND TOURISM**

Prim. mr. sc. Goran Ivanišević

Klinika za reumatske bolesti i rehabilitaciju,
KBC Zagreb, Kišpatićeva 12, 10000 Zagreb***Sažetak***

Industrijalizacija i suvremeni način života, naročito u velikim gradovima, stvaraju potrebu za boravkom u klimatski povoljnijim i zdravijim mjestima. Republika Hrvatska bogata je takvim mjestima, među kojima Veli Lošinj ima istaknuto mjesto. Razvitak medicine, a naročito farmakoterapije od početka pedesetih godina, doveo je do zanemarivanja primjene prirodnih, osobito klimatskih i talasoterapijskih, ljekovitih čimbenika u medicini. Svrha je rada potaknuti obnovu primjene prirodnih, klimatskih i talasoterapijskih ljekovitih čimbenika u hrvatskoj medicini i turizmu.

Cjelogodišnje djelovanje posebne zdravstvene ustanove preduvjet je zdravstvene primjene prirodnih, klimatskih i talasoterapijskih ljekovitih čimbenika u Velomu Lošinj i bilo bi značajan prilog obogaćenju hrvatske turističke ponude.

Ključne riječi:

talasoterapija Veli Lošinj, lječilište, turizam

Summary

Industrialisation and modern way of life in the big cities create a need for a stay in places that have healthier climatic and environmental conditions. The Republic of Croatia has many of them, and Veli Lošinj is one of the most significant. The development of medicine - particularly pharmacotherapy since 1950's - was the reason why natural climatic and thalassoterapeutic healing factors were severely neglected in contemporary medicine. The purpose of this paper is to promote the revival of natural, climatic and thalassoterapeutic healing factors utilisation in Croatian medicine and tourism.

The permanent usage of the special health institution is necessary prerequisite for use of natural, climatic and thalassoterapeutic healing factors in Veli Lošinj and would be an important contribution to the Croatian touristic offer.

Key words:

thalassotherapy, Veli Lošinj, resort, tourism

* Rad prikazan na Drugomu kongresu hrvatskih bolnica, Zagreb 1996. godine.
Rad primljen 10. rujna, a prihvaćen 14. listopada 1996.

Uvod

Talasoterapija, marinoterapija ili morsko liječenje medicinska je primjena prirodnih, fizikalnih i kemijskih ljekovitih čimbenika svojstvenih moru i primorju. Dio je cjelovite medicinske terapije. Stručna talasoterapija koristi prirodne ljekovite čimbenike u posebnim zdravstvenim ustanovama i/ili drugim mjestima boravka pod stalnim liječničkim nadzorom. Samostalna talasoterapija primjenjuje prirodne ljekovite čimbenike izvan zdravstvenih ustanova po liječničkoj preporuci. Svrha je stručne talasoterapije sprječavanje, liječenje i rehabilitacija određenih bolesti i bolesnih stanja, dok je samostalne unaprjeđenje zdravlja i poboljšanje vrsnoće života.

Zasade primjene talasoterapije su:

1. **djelatna primjena** pojedinih prirodnih ljekovitih čimbenika,
2. **složena primjena** svih prirodnih ljekovitih čimbenika uz ostalu medicinsku terapiju,
3. **doziranje** pojedinih prirodnih ljekovitih čimbenika.

Razlikuju se tri skupine talasoterapijskih ljekovitih čimbenika:

Toplinsko-vlažna (termičko-higrička) skupina. Sastoji se od istodobnoga djelovanja temperature i vlažnosti zraka, zračnoga tlaka, brzine vjetra, Sunčeva zračenja i Zemljina protuzračenja. Toplinsko se djelovanje može pojačati morskim peloidima ili limanima (limanoterapija) i pijeskom (psamoterapija). Visoka temperatura i relativna vlaga utječu na krvotok i potrošnju kisika, a opterećuju termoregulaciju organizma.

Zračeća (aktinička) skupina. Sastoji se od djelovanja biološki djelatnog infracrvenog (IC) ili toplinskog i ultraljubičastog (CIV) ili kemijskog, kao i zračenja vidljivih zraka. Djelovanje je pojačano zbog bogatstva zračenja uvjetovanog širokim obzorom, velikim odraznim površinama mora, kamena i pijeska, kao i nošenja oskudnije odjeće.

Zračna (aerička) skupina. Karakterizirana je odsutnošću različitih zagađenja i alergena, većom koncentracijom ozona, NaCl, magnezija, joda te aerosolskih plinova i čestica različitoga raslinja.

Talasoterapijska sredstva su:

1. Sunčeve kupke (helioterapija),
2. zračne kupke,
3. hladne morske kupke,
4. tople morske kupke,
5. limanoterapija,
6. psamoterapija,
7. klimatoterapija.

Talasoterapija se u užemu smislu koristi u sprječavanju, liječenju, oporavku, rekonvalescenciji i rehabilitaciji različitih bolesti i bolesnih stanja, dok se u širem smislu koristi za pravilan rast i razvitak djeteta, u rekreaciji, zdravstvenom turizmu, za unaprjeđenje zdravlja i izdržljivosti organizma, te općenito za poboljšanje vrsnoće života.

U posljednjoj četvrtini 19. stoljeća otkrilo se da pojedina mjesta Kvarnera i Hrvatskoga primorja, svojim klimatskim svojstvima, posjeduju ljekoviti učinak. Među

njima su bili Mali i Veli Lošinj na istoimenu otoku. Meteorološka motrenja profesora Pomorske škole u Malomu Lošinju Ambroza Haračića (1855-1916) koja je započeo 1. kolovoza 1880. i objavljivanje njihovih rezultata u bečkim meteorološkim godišnjacima privukli su pažnju austrijskih liječnika. Među njima je prvi bio austrijski balneolog i klimatoterapeut dr. Conrad Clar (1844-1904). On je tražio pogodno mjesto na moru za liječenja svoga sina koji je patio od bolesti grla. Dne 21. siječnja 1885. stigao je sa svojim sinom u Mali Lošinj. Našli su lijep stan i dobru prehranu, a nakon tri tjedna boravka sinu je bilo sasvim dobro. Rezultate svojih opažanja boravka u Malomu Lošinju objavio je dr. Clar u austrijskim kupališnim novinama i time privukao pažnju drugih austrijskih liječnika. Među njima je bio i poznati bečki laringolog i pulmolog profesor Leopold Schrötter (1837-1908) koji je posjetio Lošinj 1885. godine. Godine 1886. došao je prof. Schrötter ponovno na Lošinj zajedno sa skupinom austrijskih medicinskih stručnjaka među kojima su bili kirurg dr. Josef Weinlechner, higijeničar dr. Max Gruber i dermatolog dr. Eduard Lang. Od 1. lipnja 1888. do 1. rujna 1896. u Velomu je Lošinju radila meteorološka postaja u kojoj je mjerenja temperature zraka, relativne vlage, količine oborina, određivanja naoblake i vjetra obavljao profesor Pomorske škole u Malomu Lošinju Melchiar Budinich (1846-1919) koji je živio u Velomu Lošinju. Postaja, čije se betonsko i metalno postolje sačuvalo do danas, nalazila se na Rtu Leva blizu kapele Navještenja Blažene Djevice Marije.

Prof. Schrötter i dr. Clar su potom bili istaknuti zagovaratelji Lošinja, te su u svojim publikacijama, predavanjima i izjavama isticali njegove povoljne klimatske osobine, koje su se mogle rabiti u liječenju pojedinih bolesti. Sve su to činili objektivno i suzdržljivo, bez pretjerivanja. Na temelju njihovih izvješća bečka je državna komisija proglasila Veli i Mali Lošinj 1892. g. državnim klimatskim lječilištima, preporučujući ih time medicinskoj javnosti. Njihova lječilišna djelatnost stavljena je pod nadzor Lječilišne komisije. Komisiju su činili općinski načelnici Maloga i Veloga Lošinja, kotarski liječnik, četiri člana općinskoga odbora Maloga i dva člana Veloga Lošinja te dva člana koja su birali lječilišni gosti. Lječilišnim se gostom smatrao onaj koji je boravio najmanje četiri dana u lječilišnom mjestu, gdje je plaćao boravišnu pristojbu od 3 krune za boravak do osam dana, 6 kruna do 4 tjedna, a potom za svakih idućih 8 tjedana po dvije krune; nakon 20 tjedana boravka nije se plaćala boravišna pristojba. Prihod od boravišne pristojbe rabila je općina za održavanje puteva i šetališta, te za troškove Lječilišnoga doma. Osim spomenutih liječnika Mali su Lošinj posjetili i zagrebački kirurg Josip Fon (1846-1899) i berlinski kliničar C. H. Brunner. Potonji je u jednom medicinskom članku istaknuo prednosti Lošinja: izvanredna čistoća zraka, mala kolebanja temperature, visoka i stalna vlažnost i relativno slaba vjetrovitost, tako da se bura u Malomu Lošinju gotovo ne osjeća!

IZ PROŠLOSTI VELOLOŠINJSKIH ZDRAVSTVENIH USTANOVA

1888. g. jedno bečko aristokratsko društvo kupilo je u Velom Lošinju, u području Kaciol, prostrano zemljište i na njemu izgradilo 1889. g. udobnu dvokatnu zgradu kao Oporavilište za slabunjavu bečku djecu (Seehospitz der Stadt Wien, Kinderheim, Marta-Amalia Asyl). U njemu je boravilo 50-60 djece u dobi od pet do 14 godina, koja su dolazila u skupinama tijekom cijele godine. O njihovu zdravlju brinuo je velološinjski općinski liječnik. Uz stambenu zgradu sagrađena je jednobrodna kućna kapela s

polukružnom apsidom i posvećena je Presvetom Srcu Isusovu. Osim stambene zgrade izgrađene su i gospodarske zgrade, velika cisterna i lijepo uređeni prostrani park, te vlastito morsko kupalište. U tom je oporavilištu, za vrijeme I. svjetskoga rata, radio austrijski pedijatar Ernest Mayerhofer (1877-1957), kasnije znameniti profesor pedijatrije Medicinskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U Oporavilište su dolazila bečka djeca sve do 1933. g., a od tada je služilo kao ljetovalište za djecu s područja Italije. Padom Italije 1943. g. služilo je njemačkoj vojsci, te je tijekom rata znatno uništeno.

Nakon II. svjetskoga rata Oporavilište je obnovljeno. Razlog odabira toga objekta bio je isti onaj koji je potaknuo i bečke vlasti: smještaj na najpogodnijem zračnom mjestu, Veloga Lošinja, na 50 m nadmorske visine, neposredno uz more. Zgrada za smještaj bolesnika bila je zaštićena od sjevernih vjetrova gustom borovom park šumom koja se prostirala sve do puta uz more. Djeca su imala vrlo velik prostor za igru i boravak u prirodi izvan zgrade. Tijekom ljetnih mjeseci temperatura je u park šumi vrlo ugodna zbog trajna strujanja. Nakon obnove, 1946. g., započeo je u toj zgradi raditi Sanatorij ili Dječja bolnica Veli Lošinj. Njezin prvi ravnatelj bila je poznata lošinjaska liječnica, specijalist za dječje bolesti dr. Ana Jakša (1896-1988). Zahvaljujući njezinoj stručnosti, ljubavi za djecu i osobnomu zalaganju, kao i brizi tadašnje vlasti, ta je zdravstvena ustanova postala prvom poslijeratnom velološinjском zdravstvenom ustanovom uzornoga smještaja i brige za zdravlje i odgoj bolesne djece u dobi od 3 do 15 godina. U Sanatorij su tijekom cijele godine dolazila djeca pretežito iz Hrvatske, a rjeđe iz drugih republika. Riječ je pretežito o djeci s inaktivnom tuberkulozom hilusnih i limfnih čvorova, kao i seroznih opni, o djeci iz sredina dodira s tuberkuloznim bolesnicima, tuberkulin pozitivnoj djeci s alergijskim i drugim nespecifičnim plućnim bolestima, rekonvalescentima nakon operacija dišnih organa, kao i djeci zbog pothranjenosti, anemije i rahitisa, te bolesnicima s dugotrajnom rekonvalescencijom. Bolnica je imala vlastiti rendgenski uređaj u posebnoj prostoriji, ambulantu s priručnom ljekarnom i hematološkim laboratorijem, društvenu prostoriju s knjižnicom i glasovinom za boravak školske djece, te posebnu prostoriju za dnevni boravak predškolske djece. Posebna se briga i pažnja posvećivala zdravoj, ukusnoj i obilnoj prehrani, dnevnomu i noćnomu odmoru, terapiji igrom u zatvorenim i otvorenim prostorima, kao i šetnjama po Velomu Lošinju. Školska su se djeca redovito školovala u četverogodišnjoj osnovnoj školi, koja je djelovala u Sanatoriju u posebnoj zgradi. G. 1965., zbog privredne reforme, dolazi do ograničenja financiranja liječenja prirodnim ljekovitim čimbenicima. Sanatorij nepovratno gubi svoju zdravstvenu ulogu i prestaje raditi 1967. g. Početkom 1970-ih g. zgrada bivšega sanatorija postaje ljetovalište za zagrebačku djecu.

G. 1903. liječnik dr. Josef Simonić (1869-1932) u Velom Lošinju otvara, na jednom od najsunčanijih i najzaštićenijih mjesta, Lječilišni zavod (Sanatorij) za odrasle. Glavna zgrada i depadansa imale su ukupno 30 soba s kupaonicom u većini njih. Bila je to prva zdravstvena ustanova u Velom Lošinju koja je rabila prirodne talasoterapijske ljekovite čimbenike za liječenje bolesnika, koji su imali stalni liječnički nadzor. Lječilište je radilo od 15. listopada do 15. svibnja, a primalo je rekonvalescente i lakše bolesnike.

G. 1947. Crveni križ Hrvatske otvara u Velom Lošinju Klimatsko lječilište za djecu koje 1962. g. postaje Dječja bolnica za alergijske bolesti dišnih organa. G. 1965.,

zbog privredne reforme, Dječja bolnica gubi svoju zdravstvenu ulogu i uskoro 1967. g. prestaje raditi. G. 1968. ulazi u sastav novoosnovane Dječje bolnice za alergijske bolesti s odjelom za odrasle. Od tada su u toj zgradi niz godina liječena djeca iz Demokratske Republike Njemačke.

G. 1947. otvara se Klimatsko lječilište za odrasle u Sanatoriju dr. Simonića i vilama Doris i Matilda. Njegovi su ravnatelji bili dr. Uroš Jakša (1886.-1968.) i prim. dr. Rudolf Boda (1902.-1952.). G. 1955. Klimatsko se lječilište preselilo u nadvojvodin dvorac smješten u parku u području Podjavori. U Lječilištu su kraće vrijeme radili dr. Mladen Reš (1925.), dr. Bardić, dr. Miodrag Jevremović, dr. Milutin Velimirović (1893.) i drugi. G. 1962. Lječilište mijenja ime u Bolnica za alergijske bolesti (s internim odjelom). Ravnatelj je bio dr. Ivan Oštrić (1922.). G. 1963. u novoosnovanu Bolnicu dolazi istaknuti zagrebački pneumofiziolog primarius dr. Pero Samardžija (1898.-1976.). G. 1964. Klinika za kožne i spolne bolesti Medicinskoga fakulteta u Zagrebu preuzima stručni nadzor nad liječenjem psorijatičnih bolesnika u Velom Lošinj. Otada u Veli Lošinj dolaze redovito svake godine (1964.-1977.) tijekom ljetnih mjeseci specijalisti dermatovenerolozi. Među njima je najredovitije dolazio dr. Daniel Živković (1926.), koji je u objavljenim radovima iznosio rezultate primjene velološinskih talasoterapijskih čimbenika. G. 1965., zbog privredne reforme, Bolnica smanjuje svoje zdravstveno djelovanje, a 1967. g. nastavlja rad kao novoosnovana Dječja bolnica za alergijske bolesti s odjelom za odrasle.

G. 1967. dolazi u Dječju bolnicu kao ravnatelj dr. Branko Vukelić (1927.), koji je zaslužen za njezin daljnji razvitak i uspješno djelovanje u liječenju i rehabilitaciji djece i odraslih oboljelih od alergijskih bolesti dišnoga sustava, kao i liječenju alergijskih bolesti kože i psorijaze. G. 1968. dolazi do sklapanja ugovora s Ministarstvom zdravlja Demokratske Republike Njemačke. Otada započinje liječenje njemačke djece u Velomu Lošinj i daljnji napredak Bolnice, u čijemu je parku izgrađena nova zgrada za liječenje inozemnih bolesnika. Dr. Vukelić je promicao velološinske prirodne ljekovite talasoterapijske čimbenike u svojim priopćenjima pročitanim na mnogobrojnim kongresima u zemlji i inozemstvu, znanstvenim i stručnim radovima objavljenim u domaćim i stranim medicinskim časopisima, a napose u svojoj doktorskoj disertaciji.

G. 1990. očekivao se uspješni nastavak djelovanja Dječje bolnice u Velom Lošinj. Nažalost, zbog rata i gospodarskoga stanja, dolazi do ograničenja i ukidanja financiranja liječenja prirodnim ljekovitim talasoterapijskim čimbenicima od strane Hrvatskoga fonda za zdravstveno osiguranje. G. 1994. Dječja bolnica u Velom Lošinj gubi status bolnice jer više nije ispunjavala propisane uvjete iz Zakona o zdravstvu, te postaje lječilište. Otada se u njoj više ne liječe bolesna hrvatska djeca. U ljeto 1995. g. dolazi u Lječilište skupina češke djece željne blagotvornoga djelovanja ljekovitih velološinskih talasoterapijskih čimbenika.

BUDUĆNOST LJEČILIŠTA

Sve ranije spomenuto poticaj je da se Velom Lošinj osigura mjesto na karti morskih klimatskih lječilišta Hrvatske i Mediterana (v. tablicu).

Cilj oživljavanja rada Lječilišta je da se u Velom Lošinj organizira trajno djelovanje zdravstvene ustanove koja će zadovoljiti zdravstvene potrebe pučanstva

cresko-lošinjskoga otočja, Primorsko-goranske županije i cijele Hrvatske, te biti dio postojeće kvalitetne turističke ponude.

Morsko klimatsko lječilište u Velomu Lošinju (u daljnjemu tekstu Lječilište) posebna je zdravstvena ustanova za sprječavanje (prevenciju), dijagnostiku, liječenje i ponovno osposobljavanje (rehabilitaciju) bolesnika s određenim bolestima dišnoga sustava i kože. Lječilište rabi, pored povoljnih učinaka klime i drugih talasoterapijskih ljekovitih čimbenika Velog Lošinja, najsuvremenije metode prevencije, dijagnostike, liječenja i rehabilitacije spomenutih bolesti. Dugogodišnja tradicija i uspjesi u liječenju dobra su podloga za budućnost Lječilišta, koje se, uz spomenuto, može baviti i bolestima sustava za kretanje koje u sve većoj mjeri pogađaju pučanstvo, kao i unaprjeđenjem zdravlja i poboljšanjem vrsnoće života suvremenoga čovjeka. Lječilište njeguje poliklinički rad s bolesnim pučanstvom cresko-lošinjskoga otočja i posjetiteljima (turistima) toga otočja u cilju sprječavanja, dijagnostike, liječenja i rehabilitacije spomenutih bolesti, kao i unapređenja zdravlja i poboljšanja vrsnoće života. Dječji i odrasli bolnički odjel, svaki s 50-ak postelja, predviđeni su za bolesnike kojima je potreban duži ili kraći boravak u Lječilištu pod stalnim medicinskim nadzorom.

Postojeći prostori Lječilišta prilagodit će se potrebnim sadržajima, opremiti odgovarajućom opremom a izgradit će se i bazen s toplom morskom vodom. Korisnicima usluga Lječilišta pruža se visoka razina udobnosti smještaja, boravka, liječenja, prehrane i drugih sadržaja. Osim zgrada uredit će se i okoliš u suradnji sa stručnjacima za uređenje parkova i ekolozima.

Vrsni medicinski programi, ponuđeni hrvatskoj i inozemnoj medicinskoj javnosti, rabit će se privatno i/ili putem fondova zdravstvenoga i mirovinskoga osiguranja. Programe će se u suradnji s turističkom privredom cresko-lošinjskoga otočja ponuditi na turističkim u Hrvatskoj i svijetu, što će obogatiti klasičnu turističku ponudu. Tiskat će se primjerene promidžbene tiskanice s podacima o medicinskoj ponudi Lječilišta.

Medicinski rad Lječilišta i njegovi rezultati promicat će se na odgovarajućim medicinskim i ostalim stručnim sastancima u Hrvatskoj i inozemstvu. Dužna će se pažnja pokloniti unaprjeđenju primjene prirodnih talasoterapijskih ljekovitih čimbenika u cilju sprječavanja, liječenja i rehabilitacije određenih dišnih i kožnih bolesti, bolesti sustava za kretanje, kao i za unaprjeđenje zdravlja i poboljšanja kvalitete života.

Zaključci

U cilju obnove rada Morskoga klimatskog lječilišta u Velom Lošinju potrebno je tijekom idućih šest do osam mjeseci učiniti sljedeće:

1. riješiti pitanje vlasništva Lječilišta,
2. osigurati financijska sredstva za obnovu i početak rada Lječilišta,
3. obnoviti zgrade i opremu Lječilišta,
4. izraditi medicinske programe Lječilišta i ponuditi ih medicinskom i turističkom tržištu,
5. postaviti automatsku meteorološku postaju za praćenje atmosferskih pojava,
6. urediti bolnički okoliš i park,
7. kapelici Presvetoga Srca Isusova vratiti bogoslužnu namjenu.

Tablica: TALASOTERAPIJSKE ZNAČAJKE VELOG LOŠINJA

zemljopisna širina	44° 31' N
zemljopisna dužina	14° 30' E
smještaj na otoku Lošinju	jugoistočna obala
nadmorska visina	3-50 m
jugozapadni dio	zaštićen brdom Kalvarija (vrh sv. Ivan visine 234 m)
sjeveroistočni dio	otvoren prema moru i Velebitu
Köppenovo klimatsko razvrstavanje	ljetno vruće i suho, nije osobito vedro, padaline najizrazitije u jesen i zimu
prosječna godišnja temperatura	15,5°C (proljeće 13,5, ljetno 23,5, jesen 16,3, zima 8,7,
prosječna naoblaka	4,7/10 ljeti 3/10, zimi 6/10
broj potpuno vedrih dana	180 godišnje
broj oblačnih dana	105-110 godišnje
prosječna godišnja osunčanost	2581 sat
izohetija (krivulja mjesta iste količine oborina)	1082 mm godišnje (proljeće 208, ljetno 133, jesen 385, zima 356 mm)
izohigra (krivulja mjesta iste relativne vlažnosti)	73% godišnje (proljeće 72, ljetno 68, jesen 74, zima 77)
smjer i jačina vjetrova	sjeveroistočni oko 3 Beauforta (slab vjetar, 3,4-5,4 m/s)
veličina ohlađivanja (Hill)	10-30 mgkal/cm ² /s
klima Velog Lošinja	poštedna (III-XII), blago podražajna (I-II), subtropsko-mediteranska (raslinje)
biljni pokrov	zimzeleno grmlje i drveće: lovor, različite vrste crnogorice (bor, pinija, cedar), magnolija, palme, eukaliptus, u zaštićenim vrtovima naranče i limuni
valna dužina UV zračenja	ispod 320 nm
valna dužina IC zračenja	oko 1 μm
temperatura mora (srpanj-kolovoz)	22°C
temperatura mora (rujan)	21°C
temperatura mora (1 m dubine)	17-25° C

Literatura

1. Alfier D, Domanik R. Mogućnost turističke rehabilitacije Malog i Velikog Lošinja. *Turistički pregled* 1955; 3(3-4):1-11.
2. Balen M. U Veli Lošinj po zdravlje. *Vjesnik* 1978; 39(11048)6, 43.
3. Božičević M. O zelenom bogatstvu Malog i Velog Lošinja. *Otočki ljetopis Cres-Lošinj* 1975; 2:191-195.
4. Božičević M. Sedam stoljeća Velog Lošinja (1280-1980). *Istarska Danica* 1980, 1979; 151-166.
5. Dugački V. Lošinj kao klimatsko lječilište u ogledalu turističkih vodiča u vrijeme Ambroza Haračića. U: *Zbornik radova o prirodoslovcu Ambrozu Haračiću*. Zagreb, 1981; 239:245.
6. Goldberg J, Kovačević M, Peričić M, Ferri R, Letica Lj, Prica M, Novak S, Krmpotić M, Starčević A, Marković J, Orlić Đ, Delić M, Račić I, Mayerhofer E, Dragišić B, Berger M, Dražančić F, Car A, Bonetić N, Glaser J, Trauner L, Čepulić V. O klimatoterapiji našega mora U: *Medicinska biblioteka. Zagreb: Liječnički vjesnik*. 1940; (75-78)1-207.
7. Ivanišević G. Prirodni ljekoviti čimbenici i zdravstvene ustanove. U: *Velo selo, Crtice iz prošlosti. Veli Lošinj*, 1996.
8. Kojić B. Meteorološka promatranja Ambroza Haračića kao osnova za razvoj lošinskog turizma. U: *Zbornik radova o prirodoslovcu Ambrozu Haračiću*. Zagreb, 1981: 97-105.
9. Novak R. Lošinj. *Medicinska enciklopedija* 1969; 4:336-337.
10. Pleško N. Značenje klimatskih faktora za liječenje u toplicama, na moru i u planinskim klimatskim lječilištima. *Zdravstvo* 1989; 31(1):23-29.
11. Pleško N, Zaninović K. Turizam i klima. *Turizam* 1988; 36(9):219-224.
12. Samardžija P. Realne medicinske vrijednosti talasoterapije otoka Lošinja. *Medicina (Rijeka)* 1966; 3:241-248.
13. Skupnjak B. Stodvadesetgodišnja tradicija simbioze zdravstva i turizma. *Zdravstvo* 1989; 31(1):11-22.
14. Sokolić J, ur. 100 godina turizma Cres-Lošinj. *Turistički savez općine Cres-Lošinj, Zagreb, Turistkomerc* 1989: 1-167.
15. Štraser T. Talasoterapija. *Medicinska enciklopedija* 1970; 6:208-210.
16. Štraser T, Godić V. Uvod u medicinsku bioklimatologiju i osnovi balneoklimatoterapije. *Beograd-Zagreb: Medicinska knjiga* 1969: I-VIII, 1-78.
17. Trauner L. Klimatologija. *Medicinska enciklopedija* 1968; 3:700-704.
18. Veli Lošinj. *Nautički vodič Jadrana*. Zagreb: *Leksikografski zavod "Miroslav Krleža"*, 1990: 58-59.
19. Velimirović M. Veli Lošinj. *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae* 1968; 8(1-2):81-86.
20. Vukelić B. Adaptacija bolesnika u toku talasoterapije. *Medicina (Rijeka)* 1977; 14(S 3):33-35.
21. Vukelić B. Dječja bolnica za alergijske bolesti s odjelom za odrasle. 100 (1888-1988), 20 (1968-1988) Veli Lošinj, Veli Lošinj: Dječja bolnica za alergijske bolesti s odjelom za odrasle. 1988: 1-24.
22. Živković D. Stoljeće zdravstvenog turizma u Velom Lošinj, *Psoriasis* 1988; 26:25-28.